

Kolmannet lauseopin ja semantiikan päivät

Oulussa pidettiin 5.—6. lokakuuta lauseopin ja semantiikan päivät eli LS-päivät. Päivät avasi kokouksen pääjärjestäjä, prof. Pauli Saukkonen. Hän korosti näiden päivien merkitystä lingvistien kohtaamistilaisuutena ja valitteli tällaisen valtakunnallisen instituution hidasta liikkeellelähtöä. Kuulijoille tuli etsimättä mieleen — vaikkei puhuja tätä nimenomaisesti maininnut — hyvänä ulkomaisena vertauskohtana itäisessä naapurimaassamme pidettävät ilmeisen vakiintuneet yleisliittolaiset kielitieteen päivät. Suurta kiinnostusta LS-päiviä kohtaan todisti jo pelkästään osanottajalista, joka käsitti 173 nimeä. Modernia monitieteisyyttä oli omiaan tuomaan se, että osanottajien joukossa oli fennistien lisäksi mm. anglisteja ja germanisteja. Tieteidenvälisyyttä ei ollut vähentämässä sekään, että aktiivein kommenttipuheenvuorojen käyttäjä oli kasvitieteen professori Risto Tuomikoski. Kun vielä esitelmät pidettiin lääketieteen laitoksen rakennuksessa, voitaneen interdisiplinaarisuutta pitää riittävänä. Ehkäpä ainoaksi monenkirjavaa osanottajajoukkoa yhdistäväksi siteeksi sopi Pauli Saukkosen taitavasti käyttämä puhuttelu: »Hyvät syn-semantikot!»

Kansainvälisyyden puutteestakaan ei tämänkertaisia LS-päiviä sovi moittia. Varsinkin Ruotsista oli saapunut useita

tutkijoita. Tukholmasta oli ensimmäinen ohjelman mukainen esitelmöitsijäkin, Milja Andersson, joka tarkasteli mainoskielen semanttisia vaikutuskeinoja. Hän pyrki argumentaatioanalyysin avulla paljastamaan, miten kielellinen muoto voi johtaa ajatuksen harhapoluille. On erotettavissa teoreettisia ja ateoreettisia lauseita, joita käytetään argumentaatiossa. Esitelmöitsijä puhui pitkään ateoreettisessa argumentaatiossa käytettävistä vastaanottajaa hämäävistä nikseistä ja tempuista.

Valma Yli-Vakkurin aiheena olivat suomen kielen kohteliaan puhuttelun ilmaisimet. Hän tarkasteli, millaisia kohteliaisuusvivahteita on seuraavilla puhuttelutavoilla: 1) *isi*, lisäksi *han*, kysyvä tai kielteiskysyvä lausemuoto, esim. *Ottaisit takin mukaasi*; 2) prees.muoto, lisäksi *ehkä*, *han*, kysyvä tai kielteiskysyvä lausemuoto, esim. *Onkohan johtaja tavattavissa*; 3) imperatiivimuoto (tai prees.muoto) ja *ole* ~ *olkaa hyvä* tai *han*, esim. *Ole hyvä ja mene kotiin*; 4) *i* (impf.)muoto, esim. *Ja nimi oli?* Esitelmässä ei lainkaan pohdittu, mikä on passiivin asema suomalaisessa kohteliaisuuskoodissa, esim. puhuttelutyyppissä *Mistäs kaukaa siitä tullaan?* Valittavasti esitelmöitsijä ei myöskään tuntenut konditionaalien ja potentiaalien käytön vivahteita savolaisessa kohteliaassa puhuttelussa.

Terho Itkonen käsitteli uusia näkökulmia avaavalla tavalla kysymystä »Ergatiivisuutta suomessa?» Esitys aiheutti vilkkaan keskustelun, jossa Itkonen joutui varsinkin Kalevi Wiikin ja Paavo Siron kanssa pohtimaan, miten monessa merkityksessä eri tutkijat ovat oikeastaan käyttäneet ergatiivi-käsitettä. Esitelmän ensimmäinen osa julkaistaan tämän lehden artikkeliosastossa s. 379.

Auli Hakulinen pohti esityksessään, miten poisto- ja korvaussäännöillä vähennetään samaviitteisten nominilausekkeiden (NL) tuostuvia esiintymiä. Suomessa on kolme keinoa päästä eroon saman L-symbolin dominoimista kahdesta samaviitteisestä NL:stä: refleksivointi, ekvi eli identtisen NL:n poisto ja suffiksointi.

Esitelmässä tarkasteltiin erityisesti kahta tapaa, joilla samaviitteisiä nominilausekkeita voidaan selvittää: 1. Ekvi-säännöllä poistetaan upotetun lauseen subjekti, joka on identtinen hallitsevan lauseen subjektin tai objektin kanssa. 2. Refleksiivistämässä sääntö korvaa subjektin kanssa identtisen obliikvisijassa olevan nominilausekkeen pronomiinilla. Näitä sääntöjä tarkasteltaessa kiinnitettiin huomiota kolmeen seikkaan: a) Mikä niissä on universaalista, mikä kielikohtaista? b) Mitä rajoituksia sääntöjen soveltumiselle on? c) Miten nämä yhdyslauseen sisäiset ilmiöt kytkeytyvät kysymykseen lauseenulkoisesta kontekstista? Kuten Terho Itkonen huomautti kommenttipuheenvuorossaan, osittain samoja asioita on kyllä käsitelty aikaisemminkin, vrt. Heikki Leskinen, Vir. 1969 s. 432—434.

Kalevi Wiikin tarkastelun kohteena olivat eräiden suomen infinitiivirakenteiden johtamisen ongelmat. Pintarakenteiden infinitiivirakenteet ovat syvärakenteissa alistettuja lauseita. Esitelmäitsijä viittasi ensiksi »konjunktioratkaisuun», jonka mukaan näiden alussa on heikko konjunktio. Tämä ratkaisu perustuu suurelta osalta Paul Kiparskyn ehdotukseen, että infinitiivit ovat kongruensittomia verbejä. Wiik esitti toisenlaisen ratkaisun, jota hän nimitti »preesensratkaisuksi». Sen mukaan suomessa esiintyy infinitiivirakenne vain sellaisilla verbeillä, joiden merkitykseen sisältyy viittaus nykyaikaan tai tulevaisuuteen (ts. jotka ovat sentapaisia preesensverbejä kuin *ehdi, ennätti, jouti, kerkesi* jne. tai futuriverbejä, kuten *aikoi, ajatteli, halusi, hankki*). Infinitiivirakenteet ovat suomessa mahdollisia ainoastaan menemättömän ajan verbien yhteydessä. Esitelmäitsijän mielestä on mahdollista, että infinitiivirakenteiden johtaminen edellyttää ainakin usein myös toisen ehdon täyttymistä: alisteisen lauseen subjektin tulee olla samaviitteinen ylempässä lauseessa olevan NP:n kanssa. Yleistäen voidaan sanoa, että infinitiivirakenteita voidaan yleensä johtaa vain, jos ylempään lauseen ja alemman lauseen

välillä on kaksi samaviitteisyysuhdetta (toinen aikasuuhdetta, toinen NP:tä koskeva). Esitettyyn ratkaisuun voidaan yhdistää sekin, että infinitiivin pohjana olevan alisteisen lauseen tulee olla ylempään lauseen välitön määräite.

Paavo Siro käsitteli aika-akseli-ilmiötä käyttäen apunaan logiikan kaavoja. Esityksen lähtökohtana oli kysymys siitä, miten on jäsennettävä sellaiset lauseet kuin *Tahdon päästä kotiin* tai *Pyrkijöitä tahtoo olla liikaa*. Onko niissä infinitiivirakenne objektina (Siro, esim. Suomen kielen lauseoppi s. 93), vai ovatko tällaisten lauseiden predikaattiverbit apuverbejä (Saukkonen, Vir. 1966 s. 158—). Siro oli kuitenkin havainnut, että lauseenjäsennyksen ongelma osoittautuu varsin pinnalliseksi, kun asiaa tarkastellaan syvemmin. Modaaliverbin ja nessesiiivin välinen ero ei liene kovin syvälinen, koska suomessa on sellaisia verbejä, joita voidaan käyttää kummankin kategorian tapaan, esim. *Olisi pa sinun sietänyt olla katsomassa sitä menoa!* ja *Minä en siedä nähdä sitä miestä*. Muita tällaisia verbejä ovat *huolia, joutaa, kärsiä* ja *saada* (harv.). Joka tapauksessa molemmissa kategorioissa esiintyy jonakin keskeisenä lauseenjäsenenä infinitiivirakenne. Siro kutsui niitä yhteisellä nimellä M-verbeiksi. Modaaliverbien konstruktioita muistuttaa se rakenne, jossa nominaalijäsenenä on lause, esim. *Äiti on luvannut, että saamme kutsua vieraita*. Siro nimitti sitä verbien kategoriaa, jonka jäsenet tässä esiintyvät predikaattina, ilmausverbeiksi tai C-verbeiksi (engl. termistä *cognition*). Modaaliverbit ovat samastubjektisia (so. predikaatilla ja infinitiivillä on sama subjekti), mutta C-verbit erisubjektisia. Tämän jälkeen esitelmäitsijä otti puheeksi Talmy Givónin (Language 1973) esittämän todistelun, jonka mukaan näihin molempiin verbiluokkiin kuuluvat presuppositiot ja implikaatiot eivät liity samaan aikajaksoon. Presuppositiot liittyvät verbin ilmoittamaa tapahtumaa edeltävään ja implikaatiot sitä seuraavaan jaksoon. Näitä jaksoja erottavaa kriittistä

hetkeä nimitetään verbin aika-akseliksi. Se vastaa verbiin mahdollisesti liittyvän ajanadverbiaalin ilmoittamaa aikaa. Useimmiten presuppositio vastaa menneisyyden ja implikaatio tulevaisuuden käsitettä. Varmuuden ja epävarmuuden käsitteet liittyvät läheisesti aikaan siten, että menneisyyttä pidetään tosiasiana ja tulevaisuutta mahdollisuutena. Tässä piilee kielen tempussysteemin luonnollinen lähtökohta.

Osmo Ikola puhui modaalisen ja statuaalisen lauseenvastikkeiden suhteista. Hän ei lukenut lauseenvastikkeiksi (LV) sellaisia aikoinaan modaalirakenteiksi nimettyjä tapauksia, joissa verbin nominaalimuoto on samatekijäinen hallitsevan lauseen predikaatin kanssa (esim. *Lapsi tuli itkien kotiin. Sinne mentiin laulellen*). Statuaalisiksi lauseenvastikkeiksi eli statuslauseenvastikkeiksi taas esitelmöitsijä nimitti rakenteita, joista on tavallisesti käytetty nimitystä nominativus tai partitiivus absolutus (irrationale nominat. tai partit.). Esitelmässä mainittiin esimerkkejä sellaisesta modaalisesta LV:sta, joka vastaa etärakenteen myöntävää lausetta, kuten: (1) *Tyttö nauroi kaikkien näiden* (merkitys modaalinen) / (2) *Kesän tullen hän virkistyi* (temporaalinen) / (3) *Kaikesta päättään hän on puhunut totta*. Vastaavantyyppisiä status-LV:ita ovat mm. (4) Hän odotti *sydän pamppaillen* / (5) *Tyttö juoksi hiukset tuulessa hulmuten*. Tämän jälkeen tarkasteltiin näiden lauseenvastikkeiden kieltäviä vastineita. Esimerkkeinä sellaisesta modaalisesta LV:sta, joka vastaa etärakenteen kieltävää lausetta, mainitakoon (6) *Poistuin kenenkään huomaamatta* / (7) *Se on selvä sanomattakin*. Entä status-LV:n kieltävä vastine? Sellaisena näyttää Ikolan mukaan tavallisesti esiintyvän esimerkkien (6) ja (7) tyyppinen modaalinen LV, siis: (8) Hän odotti *sydämen pamppailematta*. Mutta kun kielellä on tyyppi, jota edustavat (4) ja (5), olisi odotuksenmukaista, että käytettäisiin seuraavaa status-LV:n tyyppiä, joka vastaisi etärakenteen kieltävää lausetta: (9) ?Hän odotti *sydän pamppailematta*. Esitel-

möitsijä ei kuitenkaan ollut sattunut missään tekstissä tapaamaan tämäntyyppistä ilmausta, vaikka esimerkissä (9) mainittu tyyppi lienee hyväksyttävä lause. Tämän lausetyypin välttelyn syytä Ikola tarkastelikin loppuksi. Tähän saattaa liittyä joskus epätietoisuutta siitä, ovatko esimerkkien (8) ja (9) tyyppiset lauseet tosia vai epätosia. Puhuja valaisi asiaa riemukkaalla tavalla siten, että väittämien (10) X lähestyy *tukka hulmuten*, (11) X lähestyy *tukan hulmuamatta* ja (12) X lähestyy *tukka hulmuamatta* totuusarvo vaihtelee, kun X:n paikalle sijoitetaan vuoron perään tunnettuja pitkätukkaisia tai kaljuja kansalaisia.

Jorma Vuoriniemi oli ottanut tutkittavakseen teonimien kulun viestintäprosessissa eli kansanomaisesti karkeistaen sen, miksi substantiiviytyi on raskaslukuista; abstraktisubstantiivithan ovat vaikeatajuisia, teennäisiä ja epähavainnollisia. Esitelmä kosketti enimmäkseen performanssia, mutta eräitä kompetenssin ongelmiakin pohdittiin. Ymmärtääkseen vaikean sanoman lukijan täytyy Vuoriniemen mielestä palauttaa pintarakenteet tietynasteisiksi syvärakenteiksi, esimerkiksi teonimien genetiivit verbien subjekteiksi ja objekteiksi. Tämä palauttamisprosessi vaatii teonimilauseiden vastaanottajalta runsaasti voimia, ja tämä ponnistus vaikuttaa negatiivisesti seuraamishaluun. Kieliasu ei kuitenkaan ratkaise kaikkea, vaan sanoma voi matkallaan joutua laitamyötäiseen tai hankavastaiseen myös kiinnostavuutensa mukaan. On ilmeistä, että suomessakin on jatkuvasti yleistynyt abstrakti lausekaava, jonka keskuksena voi olla esim. *edellyttää* tai *merkitä* -verbi. Teonimiupotuksiin saattaa sisältyä niin runsaasti määritteitä, että vastaanottajan pikamuisti joutuu tiukalle. Pääsanana vasemmalle puolelle sijoitetut attribuutit näyttävät rasittavan muistia enemmän kuin oikealle sijoitetut. Vuoriniemi lienee saanut virikettä hyviä ja hauskoja huomioita sisältävään esitelmäänsä Ollin poikkeavakielisistä pakinoista ja ehkäpä vallitsevasta energia-pulastakin, koskapa hän painokkaasti

totesi teonnimien kuluttavan viestin vastaanottajan energiaa.

Mauno Koski käsitteli derivaation ongelmia. Hänen lähtökohtanaan oli puolalaisen Jerzy Kuryłowiczin suorittama johdosten jako syntaktisiin ja leksikaalisiin. Syntaktisella johdoksella on sama leksi-kaalinen sisältö mutta toinen syntaktinen funktio kuin perusmuodolla. Esimerkiksi adjektiivista *korkea* muodostetaan syntaktinen johdos *korkeus* ominaisuutta osoittavalla substantiivistavalla johtimella. Kannan merkitys säilyi johdoksessa, mutta sanaluokka vaihtuu, eli lauseet (1a) *Häntä miellytti huoneen korkeus* ja (1b) *Häntä miellytti se, että huone on korkea* ovat parafraseja. Esitelmässä tarkasteltiin myös johdosten generatiivista leksi-kaalisuutta ja syntaktisuutta sekä leksi-kaalisuuden ja syntaktisuuden erilaisia asteita.

Näiden esitelmien täydennykseksi saatiin kuulla myös kaksi suomen kielen sanajärjestyksestä koskevaa esitystä, joiden laatijoiden äidinkieli ei ollut suomi. M. S. Hicks tarkasteli suomen kielen sanajärjestykseen vaikuttavia tekijöitä. Kysymyksessä on laajempi tutkimus, jossa pyritään vertaamaan englannin ja suomen sanajärjestyksen pääperiaatteita suomalaisten opiskelijoiden englannin kirjoitus-harjoituksissa tekemien virheiden pohjalta. Näitä seikkoja tutkittaessa oli oitis huomattu, miten vähän itse asiassa tiedetään suomen kielen perussanajärjestyksestä. Niinpä Hicks oli koettanut pienen tekstimateriaalin valossa selvittää kieliopillisten, semanttisten, kontekstuaalisten ja emotiivisten piirteiden vaikutusta suomen sanajärjestykseen unohtamatta lauserytmin ja painotuksen osuuttakaan. Suomalaisilla on aihetta odottaa kiinnostuneina julkaistavia tuloksia. Eugene Holman puolestaan oli paneutunut aiheeseen »Teema/reema -rakenne ja suomen kielen sanajärjestys». Esitys sisälsi varteen otettavia tuloksia ja osoitti ihailtavaa perehtymistä suomen hienoimpiin vivah-teisiin. Kaikki kuulijat näyttivät mieli- hyvin yhtyvän esitelmöitsijän seuraavan-

sisältöiseen lennokkaaseen loppuponteen: suomen kielen sanajärjestyksen tutkiminen on liian tärkeä asia jätettäväksi pelkäästään ulkomaisten fennistien huoleksi.

Edellä selostettujen paljon uutta sisältäneiden esitelmien lisäksi oli ohjelman päätteeksi liitetty vielä Fred Karlssonin katsausmainen ja poleeminen tiedepoliittinen alustus fennistiikan objektiivisuudesta ja arvopremisseistä. Ennakkotiivistelmässä luvattiin kyllä tehdä sisälönanalyysi vuoden 1960 jälkeen ilmestyneistä fennistiikan väitöskirjoista, mutta varsinaisesti analysoitiin 17 väitöskirjan nimeä. Aluksi esitelmöitsijä puhui yleis-tajuisesti tutkimusprosessin siitä vaiheesta, jolloin omaksutaan tietty perspektiivi (= tapa tajuta tutkimuskenttä ja nostaa esiin tietyt tutkimuskohteet) sekä kypsytellään tieteenihanne, joka määrää tieteen pelisäännöt. Todettiin aivan oikein, että ei ole olemassa mitään absoluuttisia, tulkin-nasta vapaita tai objektiivisia kriteerejä, joihin nojataan jokin tietty perspektiivi tai tieteenihanne voitaisiin osoittaa »oikeaksi». Ankaran loogisen päättelyn jälkeen esitelmöitsijän onnistui paljastaa seuraavat fennistiikkaa hallitsevat perspektiivit: konkretismi, atomismi, heterogenismi, historismi, kansallismielisyys, ja nämä tie-teenihanteet: varman tiedon ihanne, aineskeskeisyys, epäteoreettisuus ja itse-riittoisuus. Tällaista erittelyä kuulija olisi mielellään pitänyt solidina, jos hän olisi saanut kuulla vielä näiden termien yksiselitteiset määritelmätkin. Esitelmöitsijä osoitti sormella — ei kylläkään missään »pahassa» mielessä, kuten hän monen moneen kertaan vakuutti — Kansallisten tieteiden kehittämissohjelmassa mainittuja fennistiikan projekteja: suomen murtei-den, nykysuomen ja sukukielten keruu-, muokkaus- ja julkaisuhankkeita. Olisikin ollut helppo viitata kintaalla tällaisten suunnitelmien väheksyjille — onhan suomalais-ugrilaisten kielten ponnekasta tal-lentamista samoin kuin mainittua kehit-tämishjelmaakin pidettävä minimiohjel-mana, jossa ei ole voitu lähteä niin väl-jistä abstraktioista kuin eräissä myöhem-

missä projekteissa. Muutamien sukukieltemme puhujia on enää yksi tai kaksi; kielenpuhujien lisääminen ei näet kuulu tieteenihanteisiimme.

Nämä antoisat syn-semanttiset päivät päättyivät kodikkaaseen ja yleisen tyytyväisyyden säestämään lehmänkellon kalkahdukseen: tapaamisiin ensi vuonna ehkä Jyväskylässä.

Seppo Suhonen